

‘WaalWeelde’ – van onderaf werken aan ruimtelijke kwaliteit en duurzame veiligheid

Toen Rijkswaterstaat met de Planologische Kernbeslissing over Ruimte voor de Rivier bij de Waal slechts koos voor kribverlaging, was de regio teleurgesteld. Weinig ruimtelijke kwaliteit, vond de streek, en weinig robuust. Zonder enthousiasme uit de regio kwamen de plannen dan ook niet erg van de grond. Totdat de denktank het ‘Waalfront’ zich er mee ging bemoeien, en de regio zelf aan het ontwerpen zette. In het project WaalWeelde konden wethouders RO uit de betrokken gemeenten aan een digitale ontwerptafel hun plannen intekenen op de kaart en gelijk uitrekenen wat de gevolgen zouden zijn. Na aanvankelijke scepsis vanuit gemeenten, provincie en het Rijk, volgden al gauw enthousiasme en concrete projectplannen. De provincie wil nu zorgen dat de vergunningverlening voor de projecten snel rond kan komen.

– TOINE SMITS, RADBOUD UNIVERSITEIT

De ontwerptafel is een koppeling van digitale ruimtelijke kaarten en rivierkundige computermodellen. Door met een elektronische pen op het computerscherm veranderingen in het uiterwaardenlandschap aan te brengen kan vervolgens de consequentie van deze veranderingen op de rivierwaterstand (centimeters waterstandsval of verhoging) worden berekend.

Na de bijna-overstromingen in 1993 en 1995 werd het waterbeheer in Nederland grondig geëvalueerd. Voor het rivierengebied betekende dat een forse omslag in het denken over het landgebruik. In plaats van steeds meer land te veroveren op het water, probeert men nu vormen van landgebruik te ontwikkelen die zich beter verhouden met het water. Denk bijvoorbeeld aan drijvende woningen, woningen op terpen, meer ecotoerisme en bepaalde vormen van landbouw. Het Ministerie van Verkeer & Waterstaat voegde de daad bij het woord door het programma ‘Ruimte voor de Rivier’ te starten. Onder leiding van Rijkswaterstaat begon een intensieve dialoog met alle betrokkenen uit het rivierengebied met het doel om meer ruimte voor de rivier te maken in combinatie met een verbetering van de ‘ruimtelijke kwaliteit’. Dit begrip wordt gebruikt om een verbetering van de landschappelijke, ecologische maar vaak ook economische situatie te duiden, waarbij de beleving van de lokale en regionale partijen een belangrijke rol speelt.

Dit proces mondde uit in een Planologische Kern Beslissing (PKB) waar landelijk de verschillende voorkeursmaatregelen om meer ruimte voor de rivier te maken werden vastgesteld. De uitkomst van de PKB stemde niet iedereen tot vreugde. Met name de keuze om op het Waaltraject Nijmegen-Gorinchem te volstaan met hoofdzakelijk het verlagen van de kribben stemde de regio teleur. Kribverlaging zou geen enkele bijdrage leveren aan verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en had ook weinig weg van een “robuuste” veiligheidsmaatregel zoals de partners in de regio dat ook graag zouden zien.

WaalWeelde; een samenwerkingsexperiment

Er ontstond een onbevredigende situatie waarbij Rijkswaterstaat naarstig probeerde een mokkende regio aan te sporen om medewerking te verlenen aan de uitvoering van de gekozen maatregelen. Het leek er even op alsof de verschillende belangengroepen en overheden elkaar in een politieke houdgreep hielden. Dat bleef zo totdat een niet-geformaliseerde Gelderse regionale denktank, het ‘Waalfront’ genaamd, zich boog over een fundamentele andere aanpak van de kwestie. De Radboud Universiteit Nijmegen, lid van het Waalfront, kon als vrijplaats van denken makkelijker afstand nemen van de dagelijkse politieke schermutselingen en kwam met een onconventioneel samenwerkingsvoorstel om uit de impasse te komen.

Het voorstel was om de samenleving zélf aan de ontwerptafel te zetten. Daarbij zouden overheden en kennisinstellingen zich ondersteunend opstellen. Het vertrekpunt van dit in-

novatieve project was de hypothese dat er sneller en met meer draagvlak tot realisatie kan worden gekomen als direct betrokkenen hun eigen ideeën kunnen inbrengen en zelf tot de conclusie kunnen komen of de ruimtelijke wensen haalbaar zijn. Als projectomgeving werd het Waaltraject Nijmegen-Gorinchem gekozen. Het samenwerkingsproject werd ondersteund door het kennisinnovatieprogramma 'Leven met Water' en kreeg de naam 'WaalWeelde'.

Voor een goed participatieproces in WaalWeelde gelden een aantal randvoorwaarden. Zo moeten de betrokkenen een eenduidig beeld hebben van wat er rivierkundig mogelijk is en wat niet. Complexe computermodellen die de effecten van veranderend ruimtegebruik op de rivierafvoer berekenen moeten 'publieksvriendelijk' worden gemaakt zodat ook niet-deskundigen er zich van kunnen vergewissen of een bepaald inrichtingsscenario nou wel of niet kan. Daarnaast moet in het ontwerpproces een breed palet van deskundigen op afroep beschikbaar zijn om kennis over regionale, nationale en internationale beleid -en regelgeving in te brengen. Maar het allerbelangrijkst is dat de lokale partijen met elkaar leren samenwerken. Dat klinkt vanzelfsprekend, maar dat is het niet. De gemeenten langs een riviertraject zijn van oudsher gewend om voor eigen 'voor- en achtertuin' te denken en te handelen. Om tot een ruimtegebruik te komen dat recht doet aan een duurzame bescherming tegen overstromingen, de ecologische en landschappelijke potentie en dat bovendien (beleidsmatig en financieel-technisch) haalbaar is, is die traditionele houding niet langer toereikend.

Het project ging in 2007 van start. Om praktische redenen werden de gemeenten in drie ruimtelijke clusters georganiseerd (figuur 2). Elke cluster bestond uit een aantal riviergemeenten vertegenwoordigd door hun wethouders ruimtelijke ordening. Eén van hen leidde de bijeenkomsten, waarbij het doel was om synergie te vinden tussen de ruimtelijke wensen en opgaven. De kenniswereld ondersteunde dit zoekproces met natuurwetenschappelijke en sociaaleconomische kennis en professionele mediators. Het type projecten en de bestuurscultuur van de streek bepaalde of de ondernemers en belangengroepen vanaf het eerste begin aan tafel zaten of later op eigen initiatief zich bij het cluster meldde met een projectidee.

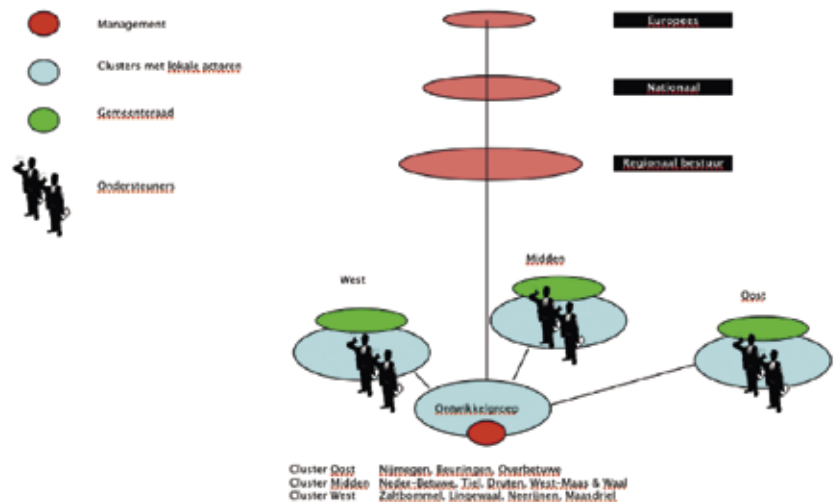
Het werd geen gemakkelijke klus. Gemeenten moesten erg wennen aan het gemeentegrensoverschrijdend denken, aan geven en nemen en aan het feit dat zij nu zelf aan zet waren. Inhoudelijke experts moesten leren breder te kijken. Ook de Provincie Gelderland en de Rijkspartners hadden in het begin een ambivalente houding ten aanzien van WaalWeelde. Dat laatste kwam omdat het een 'bottom-up'-idee was en dus geen officieel overheidsproject. Sommige ambtenaren ervaren WaalWeelde zelfs als een bedreiging voor hun eigen projecten.

Desalniettemin ontstond er geleidelijk een positieve, con-

Figuur 1 Kribben langs de Waal. Door de kribben met circa 2 meter te verlagen wordt de hydraulische weerstand verminderd en kan er meer water per tijdseenheid door dit riviertraject stromen.

↓ Verlaging van kribben c. 2 m

Figuur 2 De werkwijze van WaalWeelde. Tien gemeenten op het traject (Nijmegen-Gorinchem) zijn ingedeeld in drie clusters. Elk cluster identificeert met lokale partijen de gewenste ruimtelijke inrichting binnen de rivierkundige en ecologische randvoorwaarden. Professionele bemiddelaars en kennisinstellingen ondersteunen het proces. Een 'ontwikkelgroep' bewaakt de samenhang tussen de clusters en zorgt dat er afstemming van de plannen plaatsvindt op regionaal, nationaal en Europees niveau.

structieve sfeer die steeds meer innovatie en energie aanzooog. Dat kwam vooral omdat in samenspel tussen deskundigen en lokaal betrokkenen steeds duidelijker werd wat er nu fysiek mogelijk was en wat niet. Zonder twijfel heeft de 'digitale ontwerptafel' daar een belangrijke rol bij gespeeld (zie foto). Door zelf de rivierkundige consequenties van ruimtelijke varianten door te rekenen kon heel snel het proces worden doorlopen om tot een bevredigend eindresultaat te komen. Naast de technologische innovaties moet ook de rol van de procesondersteuners niet worden onderschat. Zij zijn van

Figuur 3 Overzicht van zogenaamde ‘projectenveloppen in WaalWeelde. Projectenveloppen zijn een aantal individuele deelprojecten die ruimtelijk en rivierkundig samenhangen en voor de regio een ruimtelijke kwaliteit hebben.

onschatbare waarde om de vastgelopen onderhandelingen tussen ondernemers, wethouders en belangengroepen weer vlot te trekken. In het tweede jaar van het WaalWeelde project begonnen er zich langzaam maar zeker zogenaamde ‘projectenveloppen’ af te tekenen die een concrete invulling gaven aan de gewenste ruimtelijke kwaliteit en duurzame veiligheid (figuur 4). De provincie Gelderland spant zich nu in om samen met de projectpartners de besluitvorming en vergunningverlening zo snel mogelijk rond te krijgen zodat met de realisatie van de projectenveloppen kan worden gestart.

Naast deze projectenveloppen, die zichzelf grotendeels financieren, is in het WaalWeeldeproject ook gewerkt aan een samenhangend ruimtelijk en rivierkundig streefbeeld, de zogenaamde ‘inspiratie-atlas’. De inspiratie-atlas is geen ruimtelijke blauwdruk maar kan initiatiefnemers en projectontwikkelaars met een raamwerk van mogelijkheden op weg helpen. Het laat ook zien hoe de verschillende projectenveloppen passen in een samenhangende beeld van 80 kilometer Waalrivier.

Terug- en vooruitblik

Verschillende ambtenaren binnen de Provincie Gelderland en Rijkswaterstaat hebben de start van het WaalWeeldeproject met ambivalente gevoelens gevolgd. Het was immers een ongewoon traject waarbij lokale partijen op de stoel gingen zitten van de regionale en nationale overheid. Inmiddels zijn alle partijen het er over eens dat WaalWeelde hard nodig is in aanvulling op de lopende rivierversuiming. De huidige klimaatscenario’s laten zien dat langs de Waal meer nodig is dan de geplande kribverlaging. Het lijkt er op dat het WaalWeeldeproject deze extra waterafvoercapaciteit gaat leveren, en wel mét ruimtelijke kwaliteit.

Inmiddels is de experimentele fase van WaalWeelde afgelopen. Realisatie van de projectenveloppen vraagt immers om

een bestuurlijke inbedding. De Radboud Universiteit heeft in oktober 2008 het WaalWeeldeproject overgedragen aan de provincie Gelderland en richt zich inmiddels op de fase na inrichting. Na inrichting komt beheer en onderhoud, de achilleshiel van vele grote werken. Vast staat dat als de kribverlaging en de projectenveloppen in WaalWeelde worden gerealiseerd de sedimenthuishouding van de Waal zal veranderen. De zachthoutoibossen, nevengeulen en het gesleutel aan de kribben zullen de erosie- en sedimentatieprocessen beïnvloeden. Hoe dat precies in zijn werk gaat en hoe groot het effect zal zijn weet nog niemand. Door de veranderende erosie- en sedimentatieprocessen kan de vorm en diepte van de vaargeul ook veranderen. We raken dan direct een economisch belang van nationale en internationale orde.

De Radboud Universiteit heeft onlangs nieuwe projectvoorstellen gelanceerd die de komende jaren deze kennisleemten moeten gaan vullen. Die kennisontwikkeling gaat verder dan alleen het doorgronden van morfologische, ecologische en hydraulische processen. Er is ook een goed geoliede samenwerkingsvorm nodig tussen de verschillende belanghebbenden die over de verschillende gemeentegrenzen heen een deugdelijk onderhoud en beheer kan voeren.

WaalWeelde heeft een nieuwe trend gezet in de samenwerking tussen rijk, regionale overheid, gemeenten, ondernemers en kennisinstututen. De afgelopen twee jaar waren twee arbeidsintensieve jaren van elkaar leren begrijpen, motiveren en inspireren. Met zoveel verschillende partijen constructief samenwerken is niet eenvoudig maar betaald zich op termijn dubbel en dwars terug. Of zoals ZKH Willem Alexander tijdens een werkbezoek aan het project zo treffend wist te formuleren: “Alleen ben je sneller, maar samen kom je verder.” WaalWeelde heeft in het rivierengebied een transitie in gang gezet die zich niet meer laat terugdraaien. ♦

Toine Smits is hoogleraar watermanagement aan de Radboud Universiteit Nijmegen, a.smits@science.ru.nl

Meer informatie:

www.ruimtevoororderivier.nl

www.levenmetwater.nl

www.waalweelde.nl

